

GYARMATI ENIKŐ

Phd-hallgató, Történelemtudományi Doktori Iskola, Eszterházy Károly Egyetem (Eger)
gyarmatieniko@t-online.hu

**A FÖDERALIZMUS POZÍCIÓI A NAGY HÁBORÚ KORÁBAN.
A LENGYEL TRIALIZMUS VERSUS DUALIZMUS KÉRDÉSE
AZ OSZTRÁK ÉS MAGYAR POLITIKÁBAN 1914–1918**

*FEDERALISM DURING THE GREAT WAR.
TRIALISM VERSUS DUALISM WITH POLAND IN THE AUSTRO-
HUNGARIAN POLITICS 1914–1918*

ABSTRACT

The autonomy of historical Poland as an independent state for the Triple Entente respectively as a self-dependent state for the Central Powers became a political objective during the Great War. The German Empire was interested first of all in a buffer state and integrating Poland economically into Middle Europe, while in the Austro-Hungarian Monarchy the Austro-Hungarian-Polish trialism as well the Austro-Polish dualism had been under consideration after the military successes in the Eastern Front in the middle of 1915. The present study highlights the pros and cons of the conceptions, discussed on the Cabinet meetings held October 2nd in Budapest and October 6th 1915 in Vienna. In spite of the fact, that the Hungarian Prime Minister Count István Tisza had not supported the idea of an Austro-Hungarian-Polish trialism and required substantial territorial compensations (the integration of Bosnia-Hercegowina, Dalmatia into the Hungarian Kingdom, a small territorial compensation around Fiume), and financial compensations (burdening Austro-Hungarian debts onto Poland, reduction of the financial quotas for the Hungarian Kingdom), all these compensations for accepting the Austro-Polish dualistic solution, he offered at the same time substantial support for the Austro-German politicians, who also rejected any constitutional modification of Austro-Hungarian Dualism. The destiny of Poland after the Great War lied in the hands of the Allies' politicians and as a result an independent Poland had been established instead of the alternatives of integration models into Austria-Hungary or the German Empire.

Kulcsszavak: Nagy Háború, Ausztria-Magyarország, ausztro-lengyel megoldás, dualizmus versus trializmus, Bosznia-Hercegovina és Dalmácia integrálása, nézetek a lengyel függetlenségről.

Key words: The Great War, Austria-Hungary, Austro-Polish solution, Dualism versus Trialism, The Integration of Bosnia-Hercegowina and Dalmatia, Conceptions on Polish independence.

1. Bevezetés

A történelmi Lengyelország önálló, független államának megteremtése a korszak nemzeti mozgalmainak egyik legerősebb nemzeti törekvése volt a Nagy Háború korában.¹ A magyar történelmi szakirodalomban jobbra lengyelkérdésként tárgyalt történelmi jelenség mind a nagyhatalmi háborús politika tekintetében, mind pedig a közjogi átalakulási igények története tekintetében jól feldolgozott szelete a hazai és az európai történetírásnak.² Általános történelmi konszenzus szerint Lengyelország nem szerepelt az Osztrák–Magyar Monarchia háborús céljai között. A központi hatalmak keleti fronton elért katonai eredmé-

nyeinek következményei azonban előtérbe állították a lengyel állam újjászervezésének problematikáját úgy a Német Császárság, mind az Osztrák–Magyar Monarchia politikai közéletében. A lengyelek politikai és katonai támogatásának megszerzése a központi nagyhatalmak számára kulcskérdéssé vált, hiszen 1916-ban a háborúzó nagyhatalmak hadseregeiben 1,9 millió lengyel katona szolgált.³

Közvetlenül a háború kirobbanását követően a lengyelek számos politikai szervezet révén kívánták befolyásolni a nagyhatalmak lengyel politikáját. Az 1914. augusztus 16-án létrehozott Legfelső Nemzeti Bizottság elnökével, Julius Leo krakkói polgármesterrel⁴ osztrák védnökség alatt kívánta egyesíteni Lengyelországot. Ezt a szervezetet a galíciai pártok is támogatták, valamint kapcsolatokat ápolt Pilsudski Lengyel Nemzeti Szervezetével. A Roman Dmowski által létrehozott Lengyel Nemzeti Bizottság azonban az Oroszországon belüli lengyel autonómiát tűzte ki célul. Székhelye 1915-ben Szentpétervárott volt, majd átköltöztek Lausanne-ba. Ezt a lengyel szervezetet az 1914 szeptemberében a nemzeti demokraták által alapított Polgári Központi Bizottság is támogatta. Londonban a Lengyel Információs Bizottság képviselte a lengyelek ügyét, legfőbb angol támogatójaként Seton-Watsont tartják számon. Elsősorban a lengyel területek háború által sújtott részeinek segélyszállítmányokkal történő ellátását koordinálta a Lausanne melletti Vevey-ben I. J. Paderewski által irányított Központi Segélyügynökség. Irodákat működtettek Londonban, Pétervárott, Rómában és Washingtonban, és elsősorban a Lengyel Nemzeti Bizottság égisze alatt tevékenykedtek. Ezek a lengyel szervezetek fontos szerepet játszottak a nagyhatalmak lengyel politikájában és az osztrák közjogi lehetőségek alakításában is.⁵

2. A szubdualizmus versus trializmus érvrendszere

Ez a tanulmány elsősorban a lengyelkérdés közjogi dimenziójának azt a szeletét kívánja egy esettanulmány keretében újragondolni, amely a nemzetközi és hazai történeti irodalomban az ausztró–lengyel megoldásként van jelen. Az ausztró–lengyel megoldás és a Közép-Európa koncepció junktimának, majd ennek megghiúsulása következtében folytatott német–osztrák–magyar vámuniós tárgyalások történetének ugyanúgy nem kívánok figyelmet szentelni, mint ahogy lemondok a háborús célpolitika és magának a lengyelkérdés eseménytörténetének ismételt bemutatásáról is. Elavult és modern tanulmányok sokasága áll ebben az esetben a történész szakma rendelkezésére. Elsősorban az a – repülésirányítási szakszóval élve – történeti „résidő” érdekel engem, amely alapján a lengyel állam integrálásának vitája a teljes önállóság (trializmus) vagy a korlátozott önállóság (szubdualizmus Ausztria keretében) elképzeléseiről mélységében világítják meg a háború alatti nemzetiségi törekvések alternatíváit. Ennek értelmében a tárgyalásom fókuszában az 1915. október 2-i magyar minisztertanácsi ülés, majd a négy nappal később, 1915. október 6-i bécsi közös minisztertanács ülés érveinek és ellenérveinek tüzetes rekonstrukciója áll. Az említett források alapján a magyar történeti irodalomban jól ismertek Tisza István területi kompenzációs követelései, amelyeket az ausztró–lengyel megoldásért cserébe kívánt realizálni.

A lengyelkérdéssel kapcsolatos magyar álláspontok hivatalos egyeztetésére az 1915. október 2-án tartott magyar minisztertanácsi ülésen került sor. A magyar miniszterelnök a közös osztrák–magyar minisztertanácsi ülésre történő felkészülés jegyében ismertette a kormány elképzelését a meghódított lengyel területek rendezésére vonatkozóan, és alapvetően a vélemények szondázása mellett saját javaslatának támogatását kérte a jelenlevőktől. A helyzetértékeléseket alapvetően három csoportba sorolhatjuk, noha ezek szorosan összefüggnek, és ok–okozati viszonyt is képeznek egymással. Az állásfoglalásokat leggyakrabban a nemzetiségi problémák megszorodásának félelme hatotta át. Ehhez kapcsolódóan

konkrét utalások hangoztak el arra vonatkozóan, hogy az esetleges lengyel függetlenség vagy a bosnyák–hercegovinai autonómia a nemzetiségi függetlenségi igények megnövekedéséhez vezet majd a Monarchián belül is. Az értékelések másik fontos szempontját képezte a közjogi szerkezet megtartásának igénye. Végül, de nem utolsósorban a mit nyerhet és mit veszíthet a Monarchia kérdésének alapján a kompenzációs igényekkel kapcsolatos álláspontok nyújtanak betekintést a lengyelkérdés mélységébe.⁶

A magyar miniszterelnök szerint Lengyelország Monarchiába történő integrálása előnyt jelent, mert ezáltal egy hatvan millió lakosú nagyhatalom jöhet létre. Ausztria–Magyarország az integráció által százötven millió korona többletbevételre tehet szert, ami a háborús terhek viselésében nem lebecsülendő hozzájárulást képez.⁷ A miniszterelnöki javaslat véleményezésére megfogalmazott vélemények fenti válaszcsoportokba történő sorolása természetesen önkényes, hiszen ezek egymással szorosan összefüggnek. Az érvek hierarchiájának és súlyának megállapításához azonban némi támpontot nyújtanak. A nemzetiségi problémáktól történő tartózkodást közvetíti az a vélemény, miszerint célszerű lenne Galícia északkeleti részét átengedni Oroszországnak, mert a kelet-galíciai lakosság rutén elemei megbízhatatlanok. A területi átengedés közgazdaságilag nem jelent veszteséget, további előny, hogy az oroszbarát lakosság nem „terhelni” a Monarchiát, valamint az így kialakított Bug–Zlota–Dnyeszter határvonal stratégiaileg is előnyt képez.⁸ Más vélemény szerint a nemzetiségi problematika súlyosbodása nem területi rendezéssel kerülhető el, hanem a dualisztikus alap feletti féltékeny öröködéssel valósítható meg.⁹ Mivel a felelős pozícióban lévő politikusok egy része azon a véleményen volt, hogy magának a dualizmusnak kizárólag nemzetiségi ellenzői vannak, ezért a lengyelkérdés rendezésének szubdualista alternatíváját szintén a probléma súlyosbodásához vezető körülményként láttatták. Ennek kiküszöbölésére fogalmazódott meg az az elgondolás, hogy a dualista Monarchia érdekét jobban szolgálná egy olyan különbéke Oroszországgal, ami Lengyelország integrálása nélkül jönne létre. Magyarország erősítését pedig kizárólag a hadseregek nemzeti alapra történő helyezése szolgálná.¹⁰

Magának a lengyelkérdésnek a fontosságát, aktualitását nem egyformán ítélték meg a résztvevők. A földművelési miniszter nem kívánt foglalkozni a kérdéssel, a véleménynyilvánítástól a jelenlévők között egyedül tartózkodott.¹¹ Elméletileg a mindenkori kormány legfontosabb tagja, a király személye körüli miniszter álláspontja szerint a kérdés azért nem bír aktualitással, mert számos közjogi nehézség elé állítja a duális Monarchiát.¹² Ezen álláspont értelmében inkább az Oroszországgal kötendő különbéke mellett tette le a voksát. Úgy vélte azonban, hogy abban az esetben, ha mégis elkerülhetetlen Lengyelország Ausztriába történő integrálása, ezt átmenetileg oldják meg katonai uralom és közigazgatás bevezetésével, a közjogi kérdés rendezését pedig halasszák későbbre.¹³

Tisza István miniszterelnök azonban azon a véleményen volt, hogy a közjogi kérdésben állást kell foglalni. A magyar vélemények elsöprő többsége fényében a megoldás nem az osztrák–magyar–lengyel dualizmust megvalósító, szuverén Lengyelország helyreállítása, hanem az Ausztriába történő integrálást jelentő ausztró–lengyel megoldás, azaz egyfajta osztrák–lengyel dualizmus. Mivel azonban ez mind politikai, mind gazdasági tekintetben csak Ausztriára nézve lenne előnyös, szólt a magyar miniszterelnök érvelése, ezért a magyar kormány területi és anyagi kompenzációt kér az ausztró–lengyel elképzelés támogatásáért cserébe. Bosznia–Hercegovina Magyar Királyságba történő integrálását alátámasztja a miniszterelnök szerint a történelmi jog, annak földrajzi helyzete, valamint az, hogy a nagyszámú délszláv lakosság Ausztriához való tartozása az osztrák–németiség számára jelentene veszélyt. Ezzel a veszéllyel pedig a magyar nemzet a kedvezőbb számbeli arányaiból kiindulva jobb kilátásokkal birkózhat meg. A nemzetiségi bomlasztó erők miatt azonban kizárta Bosznia–Hercegovina esetében a közjogi autonómiát. A magyarok kom-

penzálását egyébként jogos igényként támogatta a horvát bán is Bosznia–Hercegovina és Dalmácia esetében.¹⁴ Továbbá Dalmácia azért kerüljön szintén a Magyar Királysághoz, mert financiálisan veszteséges és geográfiaileg külön áll Ausztriától. A területi kompenzáció harmadik elemeként Tisza követelte még a Fiumétől nyugatra eső keskeny partmenti sáv átadását is.¹⁵

Ezen az ülésen a magyar minisztertanács felhatalmazta a miniszterelnököt, hogy az általa megfogalmazott javaslatokat megtegye a közös minisztertanácsi ülésen. Többségi támogatást kaptak szubdualista kompenzációs javaslatai.¹⁶ A magyar politikai vezetés legfontosabb célja volt, hogy a dualizmus és a paritás fenntartását az osztrák–magyar közös minisztertanács is támogassa. Az osztrák–magyar közös minisztertanács 1915. október 6-i összehívásának alapvető célja volt a felkészülés a német szövetséggel folytatandó tárgyalásokra, valamint az osztrák–magyar–német közös álláspont kialakítása a kongresszusi Lengyelország jövőjéről.¹⁷

Míg a magyar kompenzációs javaslat pénzügyi elképzelései a magyar megbeszélésen egyértelműen a háttérben maradtak, addig a közös ülésen konkrét számok formájában öltöttek testet a javaslatok.¹⁸ Mivel a hatalomért folytatott harc elsősorban az anyagi javak birtoklásért és elosztásért folyik, ez a feltételrendszer nagyobb súllyal esik latba az esélyek mérlegelésekor, mint a területi kompenzációk. A területi cserék és kompenzációk a háborús politikai taktika részét képezték. Tisza István súlyos pénzügyi árat kért magáért a szubdualista verzióért. Úgy érvelt, noha Bosznia–Hercegovina és Dalmácia Magyar Királyságba történő beolvasztása nem jelentene változást a pénzügyi kvótákban,¹⁹ addig ezt Lengyelország esetében kizártnak tartja. Először is Oroszország adósság nélkül adja át Lengyelországot a Monarchiának. Erre az adósságmentes Lengyelországra ezt követően az 1914. július 1-i osztrák–magyar adósságmegosztási elv mentén terjesszék ki ezt az elvet a lengyelekre, azaz a fejenként számolt 407 korona alapján tizenkétfélmillió lengyelre vetített öt milliárd korona adóssággal terheljék meg Lengyelországot. A módosított kvótaarányt pedig úgy képzelte el, hogy Ausztria hozzájárulása 72%-ra nőne, Magyarország kvótája pedig 28%-ra csökkenne.²⁰

A magyar javaslat felkészületlenül és váratlanul érte az osztrák felet.²¹ Az osztrák miniszterelnök, gróf Karl Stürgkh egyértelműen visszautasította a kvótákkal kapcsolatos bármilyen tárgyalást és állásfoglalást. Ugyanakkor a közjogi kérdésben, azaz a területi kompenzációkban ügyes húzással próbálta tesztelni a magyarok elhivatottságát saját államjogi viszonyaik irányában. Ha már a Magyar Királyság elutasítja a trializmust, javasolta, hogy alkalmazzák az ausztró–lengyel megoldásban a horvátok és a magyarok államjogi viszonyának mintáját úgy a politikai képviselőt, mint a gazdasági ügyek terén. Az osztrák javaslat kilátásba helyezte Lengyelország számára a parlamenti képviselőt mind a birodalmi tanácsban, mind a közös delegációban. A gazdasági autonómiát a lengyelek viszont úgy képzelték el, hogy bizonyos állami bevételek részükre történő átengedésére kerül sor. A másik lehetőséget, miszerint a horvát kiegyezési törvény mintája alapján kvótát állapítanának meg, az ausztriai lengyelek elutasították. Stürgkh osztrák miniszterelnök személy szerint egy harmadik utat vélt járhatónak, mégpedig az osztrák koronatarományok esetében alkalmazott pénzügyi struktúrák alkalmazását vélte előnyösnek. Ami a védelmi alkotmányt illeti, készek voltak szintén horvát–magyar mintára kidolgozni egy javaslatot.²² Az is egyértelműen rekonstruálható a jegyzőkönyvekből, hogy Stürgkh személyes véleménye maximálisan összhangban volt a magyar véleményekkel. Hiszen ő is annak a nézetének adott hangot, hogy csak a dualizmus fenntartásával őrizhető meg „Ausztria” jellege. A tizenkét millió lengyel nagy számbeli fölénye az osztrák–németeknél ugyanúgy félelem forrása volt. Az esetleges lengyel autonómia számukra sem volt kívánatos, mivel más nemzetiségek függetlenségi igényének ösztönzését látták benne.

A magyar miniszterelnök számára tehát 1915. október elején a lengyelkérdés nem államjogi kérdés volt. A béketárgyalások kompenzációs lehetőségeként tartotta számon az ügyet. Tekintettel arra, hogy Lengyelország az Osztrák–Magyar Monarchia számára nem volt hadicél, az Oroszországgal kötendő jövőbeni békefeltételek kialakításában játszik majd fontos szerepet annak érdekében, hogy a Balkánon a Monarchia megőrizhesse nagyhatalmi befolyását. A közös ülésen elhangzott kompenzációs követelések vádját a magyar miniszterelnök a következő gondolatokkal utasította vissza: „Ausztia nagy, gazdag területre tesz szert, ami politikailag hátrányt, gazdaságilag előnyt szerez számára. Gazdaságilag Dalmácia és Bosznia–Hercegovina szegény országok, politikailag ugyanaz a helyzet itt is, mint Ausztia és Lengyelország között. Magyarország számára szintén nehézséget jelent alkotmányos értelemben integrálásuk. Magyarország szolgálatot tesz Ausztriának azzal, hogy ily módon a délszláv kérdés nehézségeit magára vállalja.”²³ Tisza stratégiai célja az volt, hogy a németekkel egy hónappal későbbre tervezett tárgyalásokat mindenféle kötelezettség nélkül folytassák le.²⁴ Burián osztrák–magyar külügyminiszter, aki az uralkodó távollétében a közös minisztertanácsi ülést elnökként vezette, szintén elvetette a lengyel állami önállóság igényének jogosságát.

A német katonai és politikai vezetés elsősorban egy lengyel ütközőállamban gondolkodott. Mindazonáltal kész volt tárgyalni arról, hogy a kongresszusi Lengyelország Ausztia részévé váljon, abban az esetben, ha cserébe Ausztia–Magyarország kész egy vámunió kiépítésére. A történeti irodalomban az ausztró–lengyel megoldás és a Közép–Európa koncepció junktimaként bevonult elképzelés megvalósítására azonban rendkívül rövid történeti résidő állt rendelkezésre. 1916 áprilisában a németek nyitottsága a junktim kérdésében gyakorlatilag megszűnt. A tárgyalások jelentős része a Nagy Háború utolsó két évében a vámuniós elképzelések egyeztetésére irányult, és az 1918. májusában megkötött spa-i egyezményben öltött konkrét formát.²⁵

A magyar belpolitikában kevés veszéllyel járt a lengyelkérdés szőnyeg alá seprése. Az osztrák belpolitika ezzel szemben rákényszerült arra, hogy foglalkozzon a lengyelkérdéssel. Az ausztriai lengyeleket tömörítő Polenklub már a háború közvetlen kitörésekor Galícia és a kongresszusi Lengyelország egységének megteremtését tűzte ki elérendő politikai célként.²⁶ Leon von Biliński,²⁷ a Polenklub elnöke 1915 és 1917 között ugyan elfogadta volna a szubdualista megoldást, a lengyelek többsége azonban a horvátországi analógiát elutasította. Stürgkh miniszterelnök noha a közös minisztertanácsi ülésen ezt a javaslatot betervezte, mint a jegyzőkönyv alapján más érvek mellett utaltam rá, azon a véleményen volt, hogy minden alapvető államszerkezeti változtatás annak súlyos következményei miatt a háború idején elkerülendő.²⁸ A nézetek jelentős különbsége mellett mindazonáltal a tárgyalások folytatását indokolta a lengyel parlamenti képviselő befolyása is. Galícia tartomány közel nyolcvan lengyel képviselőt delegált az osztrák képviselőházba. A száznyolc cseh képviselő mellett a legbefolyásosabb nemzetiségi képviselőcsoportot képezték.²⁹ Kortárs feltételezések szerint Galícia önállósítása és kikerülése az osztrák képviselőházból jelentősen csökkentette volna az osztrák–német képviselők befolyását a parlamentben.

1917 májusától az osztrák költségvetési szavazások azt bizonyították, hogy a lengyel képviselők szavazata nélkül nem születhetett volna meg az érvényes költségvetési provizórium. Az 1917. október 23-án lefolytatott költségvetési szavazás eredménye szerint a leadott 397 szavazatból 227 szavazatot kapott a kormányoldal, 170 szavazatot kapott az ellenzők tábora. Az ötvenhét szavazatkülönbségben a kormány mellett szavazott 54 lengyel és három ukrán képviselő.³⁰ Az 1918. július 6-i szavazás még inkább érzékelteti a lengyelek politikai befolyását annak ellenére, vagy éppen azért, mert jelentős csoportjai kiváltak és ellenzékbe vonultak.³¹ A 410 leadott szavazatból 215 jutott a kormányoldalnak, 195 az ellenzéknek. A lengyel képviselők közül itt is 54-en szavaztak a költségvetés elfogadására.

Öt lengyel képviselő pedig az elutasítására. Ekkor már azonban 25 ukrán képviselő ellenzékben szavazott.³² Ezt a sikert az osztrák kormány annak ellenére könyvelhette el, hogy 1917. május 28-án a Polenklub krakkói ülésén döntés született immáron a teljesen független Lengyelország követeléséről, ami a trializmust és dualizmust egyaránt támogató Biliński lemondását eredményezte.³³

Az osztrák lengyelek elégedetlenségét elsősorban két tényező táplálta. Noha 1916 augusztusában a Német Császárság és az Osztrák–Magyar Monarchia megállapodott a Lengyel Királyság háború után történő létrehozásáról, és 1916. november 5-én közösen proklamációt adtak ki ezen szándékukról, csupán egy király nélküli örökletes királyság és egy kormány nélküli államot hoztak létre. A németek érdektelensége azonnal beállt, amint nyilvánvalóvá vált, hogy nem valósul meg a lengyel ütőképes hadsereg felállításának terve. Nyilvánvalóvá vált az is, hogy állami intézmények nélkül nehéz a gyakorlatban kivitelezni a hadkötelezettséget és a sorozást. Amikor állami intézmények létrehozásáról 1917. szeptember 12-én közös manifesztum keretében döntés született, ez csupán az igazságszolgáltatás és oktatás önálló igazgatását érintette. A szintén ekkor felállított háromfős régenstanács hathatós működésének reményéért cserébe az osztrák kormány újra megkapta a Lengyel Klub támogatását a költségvetési provizórium négy hónapra történő meghosszabbításához.³⁴

Az osztrák kormánypolitika különböző politikai irányzatú képviselőinek az érdekei mellett érdemes tudatosítani, hogy maga az új uralkodó sem volt igazán híve a lengyelkérdés oly módon történő megoldásának, ami a dualizmus közjogi helyzetét átalakította volna. Noha a kortársi felelős politikusi nyilatkozatok alapján Lengyelország eredetileg nem szerepelt háborús célként az Osztrák–Magyar Monarchia háborús politikájában, rögtön a háború kezdetén születtek olyan munkák, amelyek Lengyelország háború utáni sorsát érintették. Nem kis szerepet játszott ebben az orosz nagyherceg 1914. augusztus 14-i lengyel autonómiát felajánló nyilatkozata, ami egyúttal a lengyelek kegyeiért folytatott nagyhatalmi harc kezdetét is jelentette.³⁵ I. Károly (a háború elején még főherceggként) 1914. decemberi háborús visszaemlékezéseiben az értelmetlenség és a káosz okozójának nevezte a lengyel trializmus alternatíváját. A főherceg tisztában volt azzal, hogy a németek inkább egy lengyel ütközőállam létrehozásában érdekeltek, míg az osztrák hivatalos politika inkább annexiópárti volt. Az ifjú főherceg uralkodóként maga sem kívánt több lengyel képviselőt a birodalmi gyűlésben, nem beszélve arról, hogy tartott a lengyel gazdaság erejétől is.³⁶

Az uralkodó hasonlóan az elhunyt Ferenc Ferdinand trónörökös és a Belvedere-kör politikai elképzeléseihez a kezdetektől a délszláv trializmus híve volt. Úgy vélte, hogy a háború a szlávság és a Balkán feletti uralomért tört ki. Elkötelezett híve volt a „Délszláv Birodalom” megteremtésének, amelyben nézetei szerint egyesülne a Bánát, Horvátország, Szlavónia, Bosznia–Hercegovina, a Szerb Királyság, Montenegró és Albánia egy része is osztrák vezetés alatt.³⁷ A trialista megoldás tehát önmagában nem volt számára idegen. Mégis a nagyhatalmi szövetségek érdekeinek mérlegelésekor úgy vélte, hogy ezt a megoldást az Osztrák–Magyar Monarchia érdekei alapján a Balkánon lehet reálisan kivitelezni. Lengyelország pedig legyen önálló és független, sorsáról pedig Oroszországgal közösen kell döntenet.

Uralkodásának kezdetétől az antant szövetséggel folytatott titkos béketárgyalásokra megfogalmazott javaslatok folyamatosan visszatéró eleme volt Lengyelország szuverenitásának visszaállítása. XV. Benedek pápának 1918 február-márciusa során írt levelében a teljesen szabad önrendelkezést kívánta Lengyelországnak.³⁸ Mindez már a wilsoni elvek elfogadásának a jegyében és a különbéke reményében született.³⁹ Károly a béke érdekében Galícia megosztását is el tudta fogadni, azaz Galícia egy részét kész volt átadni Ukrajnának.⁴⁰ 1918 szeptemberében pedig egy utolsó békepróbálkozás keretében Franciaország

berni képviselőjén keresztül eljuttatott elképzelésében a lengyeleket, a csehszlovákokat és a jugoszlávokat az osztrák–németekkel és a magyarokkal egyenlő jogokkal kívánta felruházni. Kész lett volna az osztrák–magyar–lengyel trializmus helyett már az öt szuverén nemzetből álló államszövetségre.⁴¹ Bulgária kapitulálása azonban megghiúsította ezt a lehetőséget is.

Az önálló, független Lengyelország megteremtését egyértelmű prioritásként kezelték az antant szövetség országai 1917 elejétől. Ahogyan a titkos különbéke tapogatózások folyamán egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Elzász–Lotharingia németek részéről történő átadása minden különbéke egyértelmű feltétele az antant szövetség számára, az Osztrák–Magyar Monarchia kész volt feladni az ausztró–lengyel változatot 1917 áprilisában és hozzájárulni a német fennhatóság alatt történő lengyel területek egyesítéséhez, ha Németország lemond az 1870-ben megszerzett Elzász–Lotharingiáról.⁴² Az 1917. május 6-án ülésező közös minisztertanácson elhangzott helyzetértékelés szerint a németek részéről a lengyelkérdés egyébként is gazdasági kérdés, a fő német cél, Lengyelországot a német gazdasági rendszer részévé tenni. Mivel Anglia azért érvelt a háború folytatása mellett, mert úgy látta, hogy a két központi nagyhatalom katonai és gazdasági együttműködése a porosz militarizmus megerősödéséhez vezet, mindenféleképpen elkerülendővé vált annak látszata, hogy a Monarchia kész gazdasági unióra Németországgal.⁴³ Érdemes kiemelni, hogy Nagy Britannia 1916 nyarán/nyarától cseh–lengyel föderációt szorgalmazott.⁴⁴ Franciaország pedig a párizsi Lengyel Nemzeti Bizottság 1917 szeptemberi elismerésével tette meg az egyik jelentős lépést a lengyelek hathatós nemzetközi támogatásának irányában.

Oroszország kiválása a háborúból jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az antant szövetség egyre inkább egységesen tudott kiállni a független Lengyelország mellett. Az Egyesült Államok elnöke, Woodrow Wilson nem csupán 1918 januári tizennégy pontjában nyilatkozott erről alapvetően egyértelmű fogalmakkal, hanem már korábban az amerikaiak megváltozott háborús stratégiája részeként a frissen megválasztott amerikai elnök az 1916 novemberében Paderewskivel folytatott megbeszélésen támogatásáról biztosította a független Lengyelország elképzelést. Az amerikai elnök 1917. január 21-én elmondott éwertékelő beszédében egyesített Lengyelországról foglalt állást. Az antant részéről számos, kényszer hatása alatt született, általánosságokban fogalmazó kiáltvány született a lengyel függetlenségről 1917 folyamán. Az antant szövetségesek által elsőként jól körülírt garanciája a lengyel önállóság támogatásának az 1918. március 2-án a romániai Iasiban kiadott nyilatkozat volt. Ez azonban még nem vált nyilvánossá. Egységes antant fellépést a lengyel nemzeti ügyben a brit–francia–olasz–amerikai jegyzék közvetített 1918. június 3-án.⁴⁵

3. Összegzés

A háború utáni Lengyelország sorsáról a háborúból győztesen kikerült nagyhatalmak, azaz az antant szövetség tagjai döntöttek. Az antanton belül tesztelt számos föderációs elképzelés helyett az egyesített, független Lengyelország alternatívája vált politikai realitássá.⁴⁶ Az Osztrák–Magyar Monarchia és a Német Császárság által képviselt koncepciók nem csupán a háború elvesztése vagy a mindennapi háborús kihívások kezelése – mint például az élelmiszerhiány – miatt hiúsultak meg, hanem az általános osztrák–magyar politikai készség és kooperáció hiánya miatt. Az osztrák–lengyel megoldás alternatívájának esélytelensége mögött nyilván szerepet játszhatott az osztrák–lengyelek számbeli helyzetéből fakadó, alacsony politikai érdekérvényesítési képesség is. A magyar politikai ellenzék soraiban számos mértékadó személyiség nemcsak utólag értékelte járható útnak az osztrák–magyar–lengyel trializmust, hanem 1915–1916. évi parlamenti felszólalások is bizo-

nyítják, hogy lett volna politikai támogatottsága ennek a megoldásnak magyar részről.⁴⁷ A háború alatt elvárt, és törvények által is kikényszerített politikai egységtörekvésekben mindazonáltal hiányzott az ellenzék részéről a valódi akarat a mélyreható változtatásokhoz.

Tisza István ausztró–lengyel és magyar–bosznia–hercegovinai junktíma teljesíthetetlen feltételeket fogalmazott meg 1915 októberében. Az osztrák–magyar politikai elit nem állt készen semmilyen közjogi változtatás kivitelezésére. A trializmus, valamint a szubdualizmus formai elutasítása is a lengyel függetlenség által táplált nemzetiségi igények megnövekedéséből fakadó aggályok hangoztatása mentén történt. Elsősorban nem a szubdualista területi kompenzációk, hanem valójában a kompenzációként követelt új osztrák–magyar pénzügyi feltételrendszer kínálta az osztrák–magyar–lengyel trializmus versus osztrák–lengyel dualizmus legnagyobb akadályát. Mind az osztrák–német, mind a magyar politikai elit befolyásos képviselői kettős mércével kezelték a korszak legnagyobb kihívását, a nemzeti elv érvényesítésének lehetőségeit. Lengyelország háború utáni sorsát a győztes antant-hatalmak döntötték el. A központi hatalmak integrációs alternatívái helyett Lengyelország területeinek egyesítésével a független Lengyelország létrehozása vált realitássá.

JEGYZETEK

1. A három nagyhatalom Oroszország, Poroszország és a Habsburg Birodalom által a 18. század végén végrehajtott három felosztás (1772, 1793, 1795) előtt működő Lengyel–Litván Államszövetség visszaállításának eszmei törekvése számos lengyel szervezet politikai célkitűzése maradt a 20. század második évtizedében is. Az 1772 és 1867 közötti osztrák politikáról lásd: Tefner Zoltán (2007): *Az Osztrák–Magyar Monarchia lengyelpolitikája 1867–1914*. L'Harmattan. Budapest. 21–47. old.
2. Batowski, Henryk (1980): *Die Polen*. In: *Die Habsburgermonarchie. Die Völker des Reiches*. Bd. III. (Die Habsburgermonarchie 1848–1918). Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien. 522–554. old., Majoros István (2001): *A lengyel kérdés az első világháború idején a francia külpolitikában*. In: *A Kárpát–medence vonzásában. Tanulmányok Polányi Imre emlékére*. Szerk. Fischer Ferenc. University Press. Pécs. 293–302. old., Romsics Ignác (2004): *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet–Közép- és Délkelet–Európában a 19. és 20. században*. Napvilág. Budapest. 170–182. old., Tefner Zoltán (2010): *A lengyel-kérdés megoldásának alternatívái az osztrák-magyar külpolitikában az első világháború alatt*. I–III. In: *Trianoni Szemle* 2. szám 60–70. old., 3. szám 43–52. old., 4. szám 6–18. old., Szlanta, Piotr (2016): *Der lange Abschied der Polen von Österreich*. In: Rumpel Helmut hg. *Die Habsburgermonarchie und der Erste Weltkrieg*. Bd. XI. Teilbd. 1–2. (Die Habsburgermonarchie 1848–1918). Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien. Teilbd. 2. 813–851. old., Szokolay Katalin (1967): *Az osztrák–magyar kormány lengyel politikája az első világháború idején*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 33–51. old.
3. Davies, Norman (2006): *Fónix. A lengyel állam újjászületése (1914–1918)* In: *Uő: Lengyelország története*. Osiris. Budapest. 720–721. old.
4. Leo, Juliusz Dr. iur. 1861–1918. 1904 és 1918 között haláláig Krakkó polgármestere volt. Ebben a minőségében vált az osztrák képviselőház tagjává 1911-ben. Adlgasser, Franz (2014): *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Ein biographisches Lexikon* Bd. I–II. (Studien zur Geschichte der Österreichisch–Ungarischen Monarchie) Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien, Itt: Bd. 1. 694. old.
5. Davies, Norman (2006): 719. old.
6. Magyar Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek 1867–1944. A 18. ülés jegyzőkönyve (1915. október 2.) megtalálható [K27191510021045–1058.jpg](http://www.adatbazisok.online.hu) www.adatbazisok.online.hu.
7. Uo. [K27191510021051.jpg](http://www.adatbazisok.online.hu).
8. Uo. [K27191510021046.jpg](http://www.adatbazisok.online.hu).
9. Uo. [K27191510021047.jpg](http://www.adatbazisok.online.hu).

10. Uo. K27191510021048.jpg.
11. Ghillány Imre, földművelésügyi miniszter a második Tisza István-kormányban 1913 és 1917 között.
12. A király személye körüli miniszter 1915 és 1917 között báró Roszner Ervin (1852–1928) volt.
13. K27191510021045.jpg.
14. Ivan Škrlec 1913–1917 között horvát bán.
15. K27191510021052.jpg.
16. Az osztrák–magyar dualizmus megtartása mellett érvelt: Jankovich Béla (1865–1939) vallás- és közoktatási miniszter, Balogh Jenő (1864–1953), igazságügyminiszter (1913–1917), Sándor János (1860–1922), belügyminiszter (1913–1917 között), báró Hazai Samu (1851–1942), honvédelmi miniszter 1910–1917 között, Teleszky János (1868–1939), pénzügyminiszter 1912–1917 között.
17. Az idős uralkodó, I. Ferenc József ezen az ülésen sem vett részt, az ülés elnöke így a közös osztrák–magyar külügyminiszter, báró Burián István volt. A magyar miniszterelnökön kívül jelen volt az osztrák miniszterelnök gr. Stürgkh, a közös pénzügyminiszter Dr. Körber, a közös hadügyminiszter Ritter von Krobotin és a haditengerészeti admirális képviselőjében von Kailer, viceadmirális. Komjáthy Miklós szerk. (1966): Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Österreichisch–Ungarischen Monarchie (1914–1918). Akadémiai Kiadó. Budapest. 285. old.
18. Uo. Tisza előterjesztését lásd 298–302. old., ennek teljes szövege megtalálható 312–314. old.
19. 1915-ben az osztrák–magyar kvótaarány: 63,6–34,4 volt.
20. Komjáthy Miklós (1966): 301–302. old.
21. Uo. 303., 308. old.
22. Uo. 292–294. old. Magát a javaslat szövegét lásd: 309–312. old.
23. A szövegrészletet saját fordításomban közlöm. Lásd: Uo. 308. old.)
24. Báró Burián István közös osztrák–magyar külügyminiszter és Bethmann Hollweg német kancellár egyeztető tárgyalásaira a németek által javasolt harminc évre szóló osztrák–magyar–német vámszövetség tervéről volt az 1915. november 10–11-re tervezett találkozóknak a célja.
25. Mitteleuropa és a vámtárgyalások történetéről lásd: Németh István (2009): Hatalmi politika Közép-Európában. Német és osztrák–magyar Közép-Európa tervezés (1871–1918). L'Harmattan. Bp.
26. A Lengyelek Klubja (Polenklub vagy Koło polskie) folyamatosan működött az osztrák birodalmi gyűlés képviselőházában az 1861 és 1918 közötti törvénykezési periódusokban. Az osztrák képviselőházi frakciókról és klubokról lásd: Adlgasser, Franz (2014): Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848-1918. Ein biographisches Lexikon Bd. I–II. (Studien zur Geschichte der Österreichisch–Ungarischen Monarchie) Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien, Bd. 1. LXIX–LXXXIII. valamint Tefner Zoltán (2005): A Lengyel Klub helye az osztrák–magyar politikában és a műrztstegi reformprogram. In: Erdődy Gábor – Pók Attila szerk. Nemzeteken innen és túl. Tanulmányok Diószegi István 70. születésnapjára. Korona. Budapest. 193-227. old.
27. Leon Ritter von Dr. iur. Biliński (1846–1923) 1898 óta volt tagja a Lengyelek Klubjának. Jogi doktorátusát 1867-ben a Lembergi Egyetemen szerezte meg. 1911 és 1912 folyamán annak elnökhelyetteseként, 1915 májusa és 1917 között elnökeként tevénykedett. 1919-ben a független Lengyelország pénzügyminiszterévé nevezték ki. Uo. Bd. 1. 86. old.
28. Höbelt, Lothar (2015): „Stehen oder Fallen?” Österreichische Politik im Ersten Weltkrieg. Wien–Köln–Weimar. Böhlau. 67. old.
29. Uo. 66. old.
30. Uo. 201. old.
31. Adlgasser, Franz (2014): LXXXIII. old. 1918 folyamán számos kiválást élt meg a Lengyelek Klubja. 1918 márciusában például a lengyel szociáldemokraták léptek ki, ez a csoport még 1916 késő telén a két császár független Lengyelország létrehozásáról szóló deklarációja után lett a Lengyelek Klubjának a tagja.
32. Höbelt, Lothar (2015): 255. old.
33. Uo. 166. old.
34. Uo. 113–115., 200. old.

35. A teljes szöveget közli: Davies, Normann (2006): 721. old.
36. Kovács, Elisabeth hg. (2004): Kaiser und König Karl I.(IV.). Politische Dokumente aus Internationalen Archiven. Bd. 2. Böhlau Verlag. Wien–Köln–Weimar. IV. Károly háborús visszaemlékezéseit lásd: 49–86. old., itt a lengyel kérdésről konkrétan: 74., 82. old.
37. Uo. 78. old.
38. Kaiser und König Karl an Papst Benedikt XV. Wien, 1918. február/március. In: Kovács Elisabeth (2004): 311–313. old.
39. Entwurf einer „Allerhöchsten Antwort“ Kaiser und König Karls an „den Präsidenten der Vereinigten Staaten von Amerika“. Wien, 1918. március 22. Uo. 313–318 old. A nézetek közelségéről vallott gondolatait lásd 314 old.
40. „Vineta–Fragment“ Aufzeichnungen Kaiser und König Karls über die Monate Jänner bis April 1918. Uo. 318–336. old. Itt: 321. old.
41. Emile Haguenin an den französischen Aussenminister Stéphane Pichon: „Österreich–Ungarisches Separatfriedensprojekt zwischen der Entente, Österreich–Ungarn und Bulgarien. Bern, 1918. szeptember 18. Uo. 386–388. old.
42. Graf Ottokar Czernin közös osztrák–magyar külügyminiszter 1917. áprilisi javaslatáról lásd: Hajdú Tibor–Pollmann Ferenc (2014): A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918. Osiris Kiadó. Budapest. 240. old.
43. Komjáthy Miklós (1966): 499–510. old. Közös minisztertanácsi megbeszélés: 1917. május 6.
44. Hajdú–Pollmann (2014): 235–236. old.
45. Davies, Norman (2006): 724–725. old.
46. Németh István szerk. (2014): Az első világháború 1914–1918. Tanulmányok és dokumentumok. L’Harmattan. Budapest., Romsics Ignác szerk. (1995): Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Teleki László Alapítvány. Budapest.
47. Andrassy, Julius von (1920): Diplomatie und Weltkrieg. Ullstein. Berlin. 106–113. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adlgasser, Franz (2014): Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Ein biographisches Lexikon Bd. I–II. (Studien zur Geschichte der Österreichisch–Ungarischen Monarchie) Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien.
- Batowski, Henryk (1980): Die Polen. In: Die Habsburgermonarchie. Die Völker des Reiches. Bd. III. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien. 522–554. old.
- Davies, Norman (2006): Főnix. A lengyel állam újjászületése (1914–1918) In: Uó: Lengyelország története. Osiris. Budapest. 717–728. old.
- Galántai József (1974): Magyarország az első világháborúban (1914–1918). Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Hajdú Tibor–Pollmann Ferenc (2014): A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918. Osiris Kiadó. Budapest.
- Höbelt, Lothar (2015): „Stehen oder Fallen?“ Österreichische Politik im Ersten Weltkrieg. Wien–Köln–Weimar. Böhlau.
- Komjáthy Miklós szerk. (1966): Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates der Österreichisch–Ungarischen Monarchie (1914–1918). Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Kovács, Elisabeth hg. (2004): Kaiser und König Karl I.(IV.). Politische Dokumente aus Internationalen Archiven. Bd. 2. Böhlau Verlag. Wien–Köln–Weimar.
- Magyar Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek 1867–1944. Magyar Minisztertanács 18. ülés 1915. október 2. K27191510021045.jpg–K27191510021058.jpg www.adatbazisokonline.hu
- Majoros István (2001): A lengyel kérdés az első világháború idején a francia külpolitikában. In: A Kárpát–medence vonzásában. Tanulmányok Polányi Imre emlékére. Szerk. Fischer Ferenc. University Press. Pécs. 293–302. old.
- Németh István szerk. (2014): Az első világháború 1914–1918. Tanulmányok és dokumentumok. L’Harmattan. Budapest.
- Rauchensteiner, Manfred (2013): Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie 1914–1918. Böhlau Verlag. Wien–Köln–Weimar.

- Romsics Ignác főszerk. (2010): Magyarország az első világháborúban. Kossuth Kiadó – Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Budapest.
- Romsics Ignác (2004): Nemzet, nemzetiség és állam Kelet–Közép- és Délkelet–Európában a 19. és 20. században. Napvilág. Budapest. 170–182. old.
- Romsics Ignác szerk. (1995): Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Teleki László Alapítvány. Budapest.
- Szlanta, Piotr (2016): Der lange Abschied der Polen von Österreich. In: Rumpler Helmut (hg.). Die Habsburgermonarchie und der Erste Weltkrieg. Bd. XI. Teilbd. 1–2. (Die Habsburgermonarchie 1848–1918). Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien. 813–851. old.
- Szokolay Katalin (1967): Az osztrák–magyar kormány lengyel politikája az első világháború idején. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Tefner Zoltán (2010): A lengyel-kérdés megoldásának alternatívái az osztrák-magyar külpolitikában az első világháború alatt. I-III. In: Trianoni Szemle 2. szám 60-70. old., 3. szám 43-52. old., 4. szám 6-18. old.
- Tefner Zoltán (2007): Az Osztrák-Magyar Monarchia lengyelpolitikája 1867-1914. L'Harmattan. Budapest.
- Tefner Zoltán (2005): A Lengyel Klub helye az osztrák-magyar politikában és a mürzstegi reformprogram. In: Erdődy Gábor–Pók Attila szerk. Nemzeteken innen és túl. Tanulmányok Diószegi István 70. születésnapjára. Korona. Budapest. 193-227. old.